

А.В. БОДЮК,
к.е.н., доцент, Київський університет управління та підприємництва,
В.А. БОДЮК,
пом. судді, Київський апеляційний адміністративний суд,
В.А. БОДЮК,
головний державний інспектор, ДПІ у Дарницькому районі ГУ Міндоходів у м. Києві,
В.П. ВЕРБІЙ,
к.т.н., професор, Київський національний університет будівництва та архітектури

Економіко–правові аспекти екологічної безпеки

Проведено дослідження економіко–правових проблем підвищення екологічної безпеки людини в умовах зростання викидів забруднюючих речовин у природне середовище та обґрунтовано необхідність виключно їх промислової переробки.

Ключові слова: довкілля, екологія, забруднення, безпека, витрати, відходи, переробка.

А.В. БОДЮК,
к.э.н., доцент, Киевский университет управления и предпринимательства,
В.А. БОДЮК,
пом. судьи, Киевский апелляционный административный суд,
В.А. БОДЮК,
главный государственный инспектор ГНИ в Дарницком районе ГУ Миндоходов в г. Киеве,
В.П. ВЕРБИЙ,
к.т.н., профессор, Киевский национальный университет строительства и архитектуры

Економіко–правовые аспекты экологической безопасности

Проведено исследование економіко–правовых проблем повышения экологической безопасности человека в условиях роста выбросов загрязняющих веществ в окружающую среду и обоснована необходимость исключительно их промышленной переработки.

Ключевые слова: окружающая среда, экология, загрязнение, безопасность, расходы, отходы, переработка.

А.В. BODYUK,
Ph.D., associate professor of the Kiev University of Management and Entrepreneurship,
V.A. BODYUK,
d. judge of Kyiv Administrative Court of Appeal,
V.A. BODYUK,
chief inspector DPI in Darnitsky area PG in Mindohodiv. Kiev,
V.P. VERBIY,
Ph.D., professor of Kyiv National University of Construction and Architecture

Economic and legal aspects of environmental safety

The study of the economic and legal problems and improving environmental protection rights in the face of rising emissions of pollutants into the environment and the necessity of their respective industrial processing.

Keywords: environment, ecology, pollution, safety, costs, waste, recycling.

Постановка проблеми. Економічний стан громадянського суспільства в певній мірі залежить від раціональності господарського використання природних ресурсів, продуктів їх переробки, а також потреб і образу життя громадян. Нами громадянське суспільство розглядається, перш за все, як суспільство матеріально заможних громадян, захищених правом, суспільно активних, що проживають у безпечних умовах. Відповідно економічна політика держави спрямовується в першу чергу на створення матеріальних і безпечних умов життєдіяльності кожного громадянина. Якість життя забезпечується засобами його потреб. Безпечні умови життєдіяльності слід розглядати як таку комплексну характеристику життя і діяльності людини, якщо вона відображає переважання факторів, які запобігають наслідкам загроз життю людини, над факторами таких загроз.

На процесах забезпечення життєдіяльності людей одягом, продуктами харчування, житлом, меблями, іншими засобами, у тому числі засобами безпеки, та їх використання (споживання) утворюється величезна кількість різноманітних твердих побутових відходів (ТПВ). Сміття збирається і накопичується у житлових будинках, офісах, адміністративних

приміщеннях, на виробничих підприємствах, стадіонах, вокзалах, ринках, вулицях, в театрах, магазинах, навчальних закладах, лікарнях, готелях, у лісах тощо.

До речі, накопичення відходів обумовлено значним зростанням потреб у засобах життєзабезпечення та їх побутовому використанні в усьому світі. Зростання кількості відходів перш за все є результатом суттєвих змін у способах життя людей, поширення предметів одноразового і багаторазового використання, зокрема таких, що включають пакувальні матеріали.

Викидаючи сміття у природне середовище, населення і суб'єкти господарювання порушують один з основних екологічних законів – кругообігу речовин у природі. Адже, вилучаючи від природи (з надр, ґрунтів, водних басейнів, лісів) чимало речовин, людина змінює їх форму, структуру, властивості і з часом за непотреби повертає природному середовищу у вигляді відходів. У ньому нові тіла не розкладаються на початкові речовини природними процесами. Маса потоку ТПВ, що поступає щорічно в біосферу, досягла майже геологічного масштабу і складала не одну сотню мільйонів тонн на рік. Така маса відходів, безумовно, надто негативно впливала і впливає на санітарно–епідеміологічний стан населе-

них пунктів, потребує матеріальних затрат на попередження і знешкодження негативних впливів.

Тому широко трактована проблема охорони навколишнього середовища є комплексною і має глобальний характер. На наш погляд, паралельно з нею слід назвати і проблему відновлення (очищення) навколишнього середовища та одночасно підвищення безпеки населення, що може порушуватися його забрудненням. Вирішення цієї проблеми потребує подальших конкретних законодавчих норм, значних економічних витрат.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. В Україні законодавчо визначені «...правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь» [1]. Прийнято ряд нормативно-правових актів [1–5]. Однак норми цих актів порушуються, тому зростають потреби в їх вдосконаленні, а тому і відповідних наукових дослідженнях.

Дослідженню економічних та правових проблем боротьби з забрудненням довкіллям та створенню або підтримки безпечних умов життєдіяльності присвячені праці ряду науковців. До них, зокрема, належать Б.А. Горлицький, В.І. Копач, В.С. Міщенко, О.В. Чемакіна [6–10].

Екологічні дослідження, проведені в останні десятиріччя в країнах світу, показали наступне. Поряд із позитивами антропогенних чинників відчувається їх зростаючі руйнівні дії на навколишнє середовище, які призвели його на межу екологічної кризи. До того ж один мешканець у середньому продукував 200–300 кг/рік ТПВ. Їхня маса щорічно збільшувалася на 3–5% [9]. Тому безпеку для себе створюють і люди в домашніх господарствах.

Метою статті є обґрунтування економіко-правових аспектів підвищення екологічної безпеки життєдіяльності населення та суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Всесвітня організація охорони здоров'я дає таке визначення небезпеки: «Це ситуація в довкіллі, при якій в певних умовах можливе виникнення чинників, здатних призвести до одного або сукупності небажаних наслідків для людини чи навколишнього середовища. Такими небажаними наслідками можуть бути: відхилення в здоров'ї людини (захворювання або смерть); погіршення стану довкілля» [11]. Погіршення стану довкілля обумовлено, зокрема, кризовими явищами в господарюванні у світових масштабах.

До різних складових екологічної кризи належать: виснаження сировинних ресурсів; радіоактивне забруднення території; хімізація ґрунтів; виникнення нестачі чистої прісної води; можливі кліматичні катастрофи; зникнення видів рослин, комах; знаходження на межі вимирання деяких диких тварин; виникнення і розповсюдження хвороб та ін. Особливо загрозливих розмірів набула проблема забруднення природних ресурсів – повітря, води і ґрунту – відходами промисловості і транспорту. Тому подальший розвиток процесів життєзабезпечення людства не можливий без комплексного регулювання соціальних, екологічних, технічних, економічних, правових аспектів проблеми стосовно не тільки до конкретних виробничих процесів, їх циклів, але і в масштабах регіонів, країн і всього світу.

Постійне забруднення природного середовища твердими, рідкими і газоподібними відходами виробництва і побу-

тового споживання призводить до деградації навколишнього середовища в Україні. Так, Донецька область займає п'ять процентів площі України, а продукує близько четверті всіх відходів по країні. Не втішні показники відходів по Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській областях. Тому здійснення економічних заходів на зниження негативного впливу на природне середовище залишається найгострішою екологічною проблемою, що має навіть пріоритетне соціальне і економічне значення для суспільства.

Зі зростанням чисельності населення, зокрема міського, закономірно зростають обсяги різних видів побутових відходів, які необхідно вивозити за межі населеного пункту. Невчасно вивезені побутові відходи, накопичені на прибудинкових територіях створюють неприємний запах та умови розмноження мух, гризунів – переносників різних інфекційних захворювань.

На міських сміттєзвалищах (смітниках) навіть середнього міста щорічно накопичуються сотні тисяч тонн побутових відходів. Ці відходи розкладаються. Продукти розкладання не є екологічно чистими, отруюють повітря, ґрунти, підземні води, тому чинять серйозну небезпеку для навколишнього середовища і населення країни.

На смітниках харчуються дикі тварини, які можуть бути переносниками заразних захворювань. Крім того, на смітниках приаеродромних територій скупчується значна кількість птахів, яка може створювати відому загрозу для повітряного руху. На смітниках скупчуються і горючі матеріали, які в різні періоди року можуть бути осередком для виникнення пожеж.

У літній період, особливо в період літньої спеки, коли підвищується загроза виникнення пожеж, смітники являють потенційну їх загрозу. В цей період відповідні служби аеропортів змушені працювати в посиленому режимі через імовірність займання смітників поблизу аеродрому. До речі, пожежі виникають: у безпосередній близькості до аеродромів та терміналів на територіях, які не належать аеропортам; на території смітників, розташованих у безпосередній близькості до аеродромів; на територіях аеродромів, за різних причин. Особливу небезпеку можуть нести пожежі поблизу лісів, які утворюють великі задимлені площі на приаеродромних і аеродромних територіях, охоплюють смітники, луки тощо. Пожежі порушують норми Повітряного кодексу України та створюють задимлені площі на летовищі. Таким чином, виникають загрози безпеці громадян при користуванні ними повітряним транспортом.

Зауважимо, що за п. 12 ст. 1 Повітряного кодексу України аеродромом визначена «...поверхня земної або водної ділянки, на якій розміщені будівлі, споруди та обладнання, яка призначена повністю або частково для вильоту, прибуття та руху по цій поверхні повітряних суден», а «аеропорт – комплекс споруд, призначених для приймання, відправлення повітряних суден та обслуговування повітряних перевезень, що має для цих цілей аеродром, інші наземні споруди та необхідне обладнання» [1]. Ці основні визначення не охоплюють екологічного аспекту та безпеки експлуатації повітряних суден.

Хоча аеропорти проводять, як правило, всі законні заходи, спрямовані на виконання вимог законодавства, зокрема Повітряного кодексу України, яким передбачається заборона певних дій навколо аеродрому, що знижують безпеку польотів. Зокрема, це стосується п. 9 ст. 69, яким визначено,

що «на відстані до 15 кілометрів від меж аеродрому забороняється відкрите складування харчових відходів, розміщення звалищ, спорудження або розбудова споруд, які сприяють масовому скупченню птахів і можуть створювати загрозу для повітряного руху».

Пунктом 2 ст. 69 Повітряного кодексу України визначено, що «на приаеродромній території запроваджується особливий порядок здійснення діяльності, яка може вплинути на безпеку авіації та створити перешкоди для роботи наземних засобів зв'язку, навігації та спостереження». До такої діяльності належить, зокрема «...діяльність, пов'язана з польотами літальних апаратів, з викидами диму та газів, що можуть погіршувати видимість у районі аеродрому». За цим кодексом «приаеродромна територія – обмежена регламентованими розмірами місцевість навколо зареєстрованого згідно із встановленим порядком аеродрому (вертодрому) або постійного злітно-посадкового майданчика, до якої встановлені спеціальні вимоги щодо розташування різних об'єктів, а їх висота контролюється з урахуванням умов безпеки маневрування, зльоту та заходу на посадку повітряних суден»...

Ця норма за різних причин порушується. Тому, наприклад, для ліквідації смітників поблизу аеродромів з метою забезпечення безпеки польотів громадян проводяться певні заходи територіальною прокуратурою, керівництвом аеропортів. Бориспільська міжрайонна прокуратура Київської області подала позов про припинення роботи полігону твердих побутових відходів ТОВ «Еко-Сервіс», який розташований на відстані близько двох кілометрів від злітно-посадкової смуги аеропорту «Бориспіль». ДП аеропорту «Бориспіль» брало участь у цьому судовому процесі. Господарський суд Київської області задовольнив вимоги прокуратури та аеропорту своїм рішенням від 20 березня 2013 року. Але ТОВ «Еко-Сервіс» подало апеляцію, тому рішення суду своєчасно не набрало законної сили. До того ж розгляд справи в порядку апеляції своєчасно не було призначено. Таким чином, проблема смітників може не вирішуватися і в судовому порядку.

Отже, проблеми ліквідації побутових відходів надто складні для вирішення. На наш погляд, найбільш прийнятні та ефективні перспективні безвідходні, екологічно чисті технології промислової переробки сміття. Сучасні сміттєспалювальні заводи знешкоджують і утилізують побутові відходи, попутно виробляють теплову і електричну енергію, тим самим компенсують чималі витрати на переробку відходів. Таким чином, вони виконують і певну екологічну функцію, знешкоджуючи відходи, хоча і самі виділяють у повітря шкідливі речовини.

Проблема захисту навколишнього середовища належить до найважливіших проблем сучасності в усьому світі. Викиди промислових підприємств, енергетичних систем, транспортних засобів, домашніх господарств, сільськогосподарських підприємств в атмосферу, водоймища, навіть у моря, океани, а також в надра на сучасному етапі розвитку суспільства досягли критичних розмірів. На значних територіях промислових районів, особливо в крупних промислових центрах, рівні забруднень у декілька разів перевищують допустимі санітарні норми.

Окремо відмітимо, що вирішення проблеми переробки всіх видів відходів набуває з кожним роком як першочергових все більшого значення. Продукти переробки підлягають то-

варознавчій та економічній оцінці як товари для визначення доцільності їх подальшого господарського використання. До товарознавчих оцінок, наприклад, належать фізико-механічні властивості, ударна в'язкість, колір, запах, маса та інші показники продуктів переробки, за якими визначаються перспективи і галузі їх практичного застосування.

Ще раз нагадаємо, що п. 9 ст. 69 Повітряного кодексу України. забороняється відкрите складування на відстані до 15 кілометрів від меж аеродрому харчових відходів, розміщення звалищ, спорудження або розбудова споруд, які сприяють масовому скупченню птахів, що можуть створювати загрозу для повітряного руху. Але виходячи навіть з судової практики необхідно розуміти, що цієї норми навколо великих міст, особливо Києва, трудно дотримувати.

Безумовно, що проблеми екологічної безпеки мають насамперед вирішувати місцеві державні адміністрації залежно від особливостей утворення і видів відходів. Запровадження ними конкретизованої плати за забруднення має привести до істотного зменшення природоохоронних витрат. Оскільки підприємства навіть із низькою вартістю ліквідації забруднень змушені будуть прагнути до максимального їх скорочення.

Нині має місце висока вартість природоохоронних заходів щодо забруднення, яке хоч і поширюється у природному середовищі, та високі штрафи за нього змушують державні органи концентрувати значні ресурси для природоохоронних потреб.

Заслугує уваги, наприклад, й інформація про широке обговорення в США пропозиції запровадження плати за забруднення у формі податку на пакувальні матеріали й тару, які належать до числа найбільших джерел місцевого сміття [12]. Безумовно, що і населенню необхідно все менше залишати сміття у різних місцях свого перебування, зокрема у лісах, на луках, біля водних джерел, при дорогах. Його харчові відходи могли б бути корисними для приміських тваринницьких ферм, тому необхідні організовані підприємницькі заходи.

Відносно відмови від спалювання всіх відходів є і таке обґрунтування. Вчені багатьох країн відмічають шкоду від зростаючих викидів в атмосферу забруднюючих речовин сучасними сміттєспалювальними підприємствами. Оскільки результатом спалювання пластмаси та деяких видів паперу є утворення нових хімічних речовин (діоксин і фуран). Ці речовини з викидами надходять у повітряний басейн. До того ж у багатьох країнах немає стандартів гранично допустимих рівнів концентрації діоксинів.

Відомий завод «Енергія», який оснащений чотирма сміттєспалювальними котлами «Дукла». Кожен з котлів здатний спалювати 15 т відходів за годину. Завдяки роботі заводу було припинено експлуатацію двох київських сміттєзвалищ у районі сіл: Проліски по Бориспільській трасі («Бортничі»); Пирогівського на окружній дорозі («Пирогово»).

Відходами сміттєспалювальних заводів є: тверді відходи (золи та шлаки), рідкі (стічні води), газоподібні (димові гази, серед яких найнебезпечнішим складником, що утворюється в значних кількостях, є оксид сульфору (IV). На Пирогівському смітнику поховані тисячі тонн свинцю, що в акумуляторних батареях, різних кислотах. Після відкриття нового сміттєзвалища в Підгірцях у середині 1980-х Пирогівський смітник закрили і засіяли травою. Однак тут сміття досі роз-

кладається, а його фільтрат потрапляє у ґрунт і ґрунтові води. Наведений приклад показує шкідливість спалювання сміття. Щоправда, доцільне технологічне спалювання, як його пропонують називати. У процесі технологічного спалювання утворюються корисні продукти, наприклад газу, для подальшого їх побутового чи господарського застосування.

Окремо відмітимо, що засторогу щодо шкоди здоров'ю викликають зольні домішки на сміттєспалювальних підприємствах, які містять важкі метали. І зовсім неприйнятним слід вважати спосіб захоронення відходів у могильниках, які використовуються як альтернатива відкритим звалищам. При цьому спосіб сміття просто закопують у землю або висипають на поверхню і зверху присипають шаром ґрунту. Оскільки відходи за цим способом вкриті ґрунтом, від них вдається уникнути забруднення повітря і розмноження небажаних тварин. Але, на жаль, саме ці фактори та низька фінансова затратність приймалися, як правило, за вигоди могильників, тому їх і облаштовували. Тому будь-яке зручне пониження рельєфу ставало «економічно вигідним» місцем захоронення сміття. Однак не досліджувалися такі процеси: як відбувається кругообіг води; які речовини можуть утворитися в процесі розкладання сміття; як запобігти іншим небажаним явищам, які загрожують здоров'ю або життю людей.

Висновки

З викладеного нескладно зробити висновки. Основними чинниками, які зумовлюють види і стан загроз життю громадян, є чинники їх безпеки та безпеки. Серед характеристик сфери їх життя однією з найважливіших є безпека життєдіяльності. Як більш загальний оцінювач цієї сфери слід використовувати показник «якість життя».

Проблеми надійної боротьби з відходами законодавчо не вирішені, не вирішують їх державні органи, тому перспектива залишається і за активністю громад. При вирішенні питань захоронення відходів не здійснювалися і не здійснюються заходи повної ліквідації його негативних наслідків. Оскільки із захороненням сміття пов'язані супутні екологічні ситуації: вимивання речовин і забруднення ґрунтових вод; утворення метану; просідання ґрунту та інші негативні прояви. Тому єдиним варіантом боротьби з побутовими відходами є їх переробка у тверді речовини для подальшого господарського, в тому числі промислового, використання. А для цього необхідне організоване платне їх збирання.

Постійне забруднення природного середовища твердими, рідкими і газоподібними відходами від виробництва і побутового споживання призводить до деградації довкілля. Тому зниження негативного впливу на природне середовище залишається найгострішою екологічною проблемою, що

має навіть пріоритетне соціальне і економічне значення для суспільства. Для її вирішення, на наш погляд, необхідно: відмовитися від спалювання всіх відходів, оскільки цей процес все-таки забруднює середовище; перейти до повної переробки усіх відходів, навіть якщо вона дорога, однак забезпечує збереження речовин (замінників) та їх подальше господарське використання, оскільки в країні проходять процеси поступового виснаження природних джерел сировини; перейти до масової платної заготівлі побутових відходів; заборонити відчуження будь-яких земель для утворення сміттєзвалищ. Для практичної реалізації таких заходів необхідно додатково прийняти відповідні законодавчі норми, а також у державному бюджеті передбачати окремою статтею кошти на «Еколого-забезпечувальні заходи».

Список використаних джерел

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.91 № 1264-XII (зі змін і доп.).
2. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 № 2818-VI.
3. Повітряний кодекс України від 19.05.2011 № 3393-VI.
4. ДБН В.2.4-2-2005 «Полігони твердих побутових відходів. Основні положення проектування».
5. Положення про систему управління безпекою польотів на авіаційному транспорті / затверджене наказом Міністерства транспорту України від 19.08.2003 № 650, зареєстр. в Мінюсті від 29.08.2003 № 754/8075.
6. Горлицкий Б.А. Новые подходы к решению проблемы переработки и удаления ТБО. ГНПО «Экологические технологии и нормативы». – К.: Институт геохимии окружающей среды НАНУ, 2000.
7. Горлицкий Б.А. Проблемы нормативно-правового регулирования обращения с отходами потребления. – Сб.: «Проблемы сбора, переработки и утилизации отходов»: – Одесса: ОЦНТЭИ, 2003. – С. 74–77.
8. Чемакіна О.В. Сутність проблеми реабілітації порушеного міського середовища Містобудування та територіальне планування: Наук.-техн. збірник. – К.: КНУБА. – 2003. – Вип. 14. – С. 208–212.
9. Копач В.И. Экологические аспекты захоронения твердых бытовых отходов // Збірник наукових статей до IV Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми збору, переробки та утилізації відходів». – Одеса, 2002. – С. 113–116.
10. Міщенко В.С. Проблема відходів в аспекті сталого розвитку // Збірник наукових статей до IV Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми збору, переробки та утилізації відходів.» – Одеса, 2002. – С. 150–154.
11. Режим доступу: <http://pidruchniki.com/15970122/bzhd/Zhittyediyalnosti>
12. Режим доступу: <http://buklib.net/books/29042/>